

Auschwitz-Birkenau w pamięci zbiorowej – 75 lat po wyzwoleniu

Znak jakości przyznany CBOS przez
Organizację Firm Badania Opinii i Rynku 20 stycznia 2020 roku

Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej
ul. Świętojerska 5/7, 00-236 Warszawa
e-mail: sekretariat@cbos.pl; info@cbos.pl
<http://www.cbos.pl>
(48) 22 629 35 69

Obóz w Auschwitz jest symbolem ludobójstwa dokonanego przez Niemców podczas II wojny światowej. W roku 2005 Zgromadzenie Ogólne ONZ ustanowiło Międzynarodowy Dzień Pamięci o Ofiarach Holokaustu, a datę jego obchodów wyznaczono na 27 stycznia, czyli dzień, w którym żołnierze radzieccy otworzyli bramy KL Auschwitz. Niebawem od tego dnia minie 75 lat.

W badaniu¹ interesowała nas obecność Auschwitz w pamięci kolektywnej – dla kogo historia symbolizowana przez tę nazwę ma dziś znaczenie oraz jak wielu Polaków związanych jest z nią poprzez doświadczenia członków rodziny, którzy byli więźniami tego lub innych obozów hitlerowskich. We wcześniejszych badaniach na ten temat – sprzed pięciu, piętnastu i dwudziestu pięciu lat – stosowano w pytaniach wyłącznie nazwę „Oświęcim”, nie tylko jako bardziej rozpowszechnioną i zrozumiałą w naszym kraju, ale również dlatego, że jej użycie nie budzi w polskim społeczeństwie wątpliwości dotyczących sprawstwa i odpowiedzialności za ten i inne hitlerowskie obozy znajdujące się na terytorium okupowanej Polski. W tegorocznych pytaniach po raz pierwszy obok polskiej nazwy obozu zamieściliśmy nazwę niemiecką.

Dla ponad jednej czwartej Polaków Auschwitz lub inne hitlerowskie obozy koncentracyjne i jenieckie są częścią historii rodzinnej (27%, a jeśli uwzględnić wyłącznie obozy koncentracyjne – dla 21%). Niemal jedna dziesiąta badanych (9%) – tyle samo, ile przed pięcioma laty – deklaruje, że ktoś z ich bliskich był więźniem Auschwitz, a czterech na stu (4%) straciło tam kogoś z rodziny. Około jednej siódmej ankietowanych (14%) – nieco mniej niż przed pięcioma laty – ma lub miało wśród bliskich osoby więzione w innym niemieckim obozie koncentracyjnym, a zbliżony odsetek (13%) – w jakimś hitlerowskim obozie jenieckim. Na przestrzeni dwudziestu pięciu lat tylko w niewielkim stopniu ubyło ludzi pamiętających o tym, że ich bliscy byli więźniami Auschwitz, natomiast zauważalnie mniej osób – nawet jeśli porównywać wyłącznie z pomiarem sprzed pięciu lat – wskazuje na doświadczenia z innych obozów koncentracyjnych.

TABELA 1

Czy ktoś z Pana(i) rodziny, bliskich Panu(i) osób:	Twierdzące odpowiedzi badanych według terminów badań			
	1995	2005	2015	2020
	w procentach			
był więźniem obozu w Oświęcimiu	12	11	9	9
zginął w obozie w Oświęcimiu	6	5	4	4
był więźniem jakiegoś innego hitlerowskiego obozu koncentracyjnego	25	22	17	14
był więźniem hitlerowskiego obozu jenieckiego	-	-	13	13

¹ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (356) przeprowadzono metodą wywiadów bezpośrednich (face-to-face) wspomaganym komputerowo (CAPI) w dniach 9–16 stycznia 2020 roku na liczącej 1016 osób reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

O bliskich w hitlerowskich obozach najczęściej mówią starsi, zwłaszcza najstarsi badani (75 lat i więcej) oraz mieszkańcy największych miast.

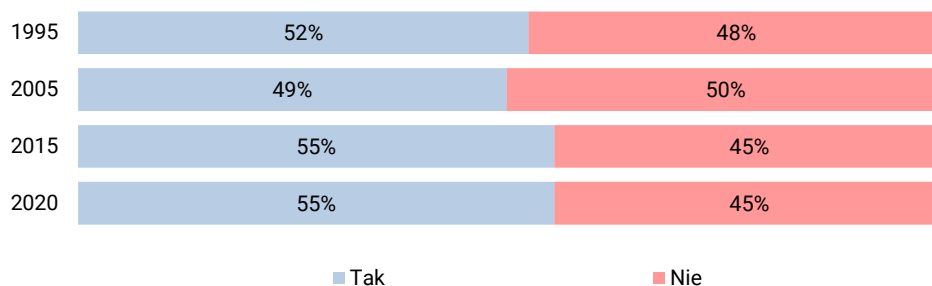
TABELA 2

		Odsetek respondentów deklarujących, że ktoś z ich rodziny był więźniem hitlerowskiego obozu:	
		koncentracyjnego	koncentracyjnego i/lub jenieckiego
Wiek	18-24 lata	8	13
	25-34	16	21
	35-44	24	29
	45-54	20	28
	55-64	21	30
	65-74	24	30
	75 lat i więcej	29	34
Miejsce zamieszkania	Wieś	18	24
	Miasto do 19 999	19	24
	20 000 – 99 999	21	27
	100 000 – 499 999	23	31
	500 000 i więcej mieszk.	27	35
Ogółem	21	27	

Muzeum obozu Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu zwiedzała ponad połowa badanych (55%), a więc tyle samo, ile pięć lat temu. Częściej były tam osoby, dla których to miejsce wiąże się z historią rodzinną – ktoś z ich bliskich był więźniem lub zginął w Auschwitz-Birkenau – niż pozostali, niemający takich zapośredniczonych doświadczeń (72% wobec 53%). Ponadto zwiedzanie muzeum częściej przeciętnie deklarują mieszkańcy miast średnich (20 000 – 99 999 – 64%), dużych (100 000 – 499 999 – 61%) i największych (500 tys. i więcej ludności – 61%), badani mający wyższe wykształcenie (66%), uzyskujący wysokie dochody *per capita* (od 1800 zł do 2499 zł – 66% oraz 2500 zł i więcej – 65%) i najbardziej zaangażowani w praktyki religijne (65%), natomiast relatywnie rzadziej najmłodszy respondenci (18-24 lata – 44%), najslabiej wykształceni (33%), uzyskujący najniższe dochody na osobę w gospodarstwie domowym (poniżej 900 zł – 40%).

CBOS

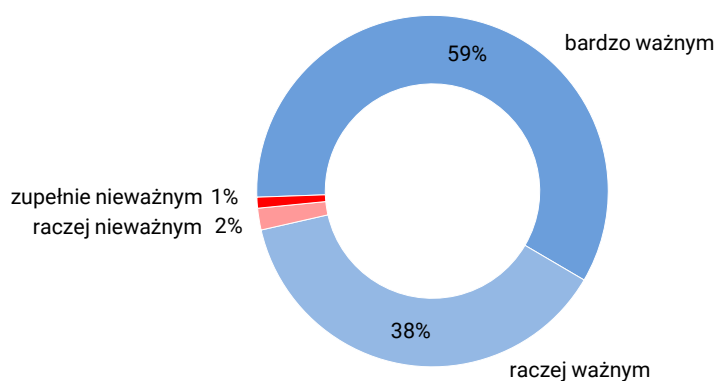
RYS. 1. Czy był(a) Pan(i) kiedykolwiek w muzeum w Oświęcimiu?

Niemal wszyscy badani twierdzą, że pamięć o Auschwitz jest dla nich czymś istotnym, w tym prawie sześciu na dziesięciu (59%) przykłada do niej bardzo dużą wagę. W ciągu pięciu lat znaczenie tej pamięci jeszcze nieco wzrosło.

CBOS

RYS. 2. Czy dla Pana(i) osobiście pamięć o Oświęcimiu/Auschwitz jest czymś:

Pominięto odpowiedzi „Trudno powiedzieć”

TABELA 3

Czy dla Pana(i) osobiście pamięć o Oświęcimiu/Auschwitz* jest czymś:	Wskazania respondentów według terminów badań			
	1995	2005	2015	2020
	w procentach			
ważnym	93	95	93	97
nieważnym	5	3	5	3
Trudno powiedzieć	2	2	2	0

* Nazwę „Auschwitz” dodano w tegorocznej wersji pytania

Ze względu na powszechność przekonania o istotnym znaczeniu pamięci o Auschwitz trudno jest wskazać czynniki, które ten stosunek różnicują. Badani, których bliscy przeszli przez Auschwitz-Birkenau lub zostali tam zamordowani, nieznacznie rzadziej niż pozostali uznają tę pamięć za nieistotną, a znacznie częściej – za bardzo istotną. Można ponadto zauważyć, że nieco więcej osób określających pamięć o tym obozie zagłady jako dla siebie nieważną niż w innych grupach jest wśród mających od 25 do 34 lat (7%), najslabiej wykształconych (6%) i niezadowolonych ze swojej sytuacji materialnej (6%).

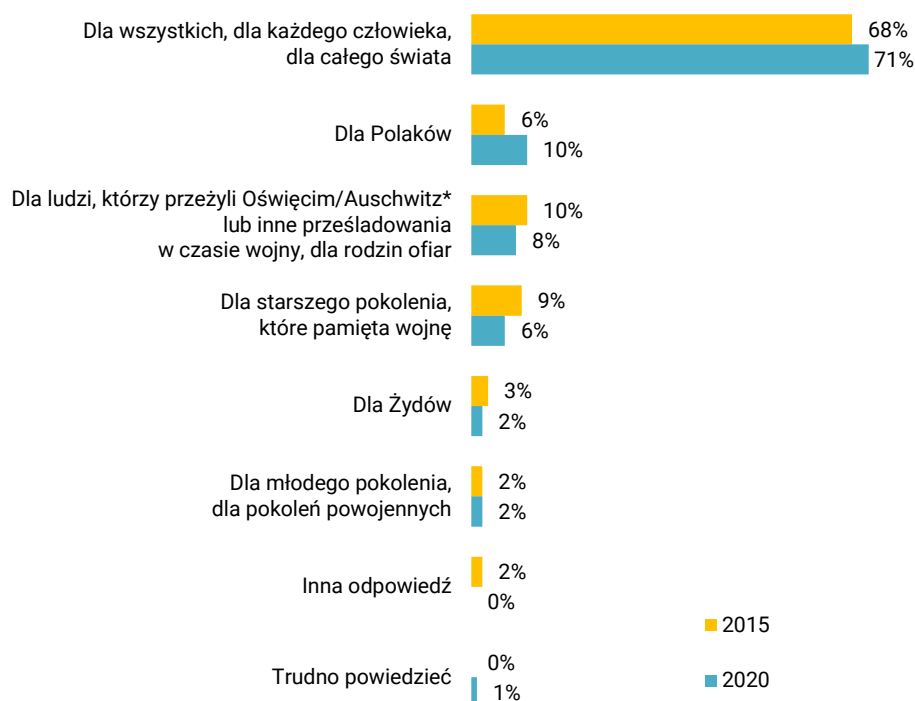
TABELA 4

Czy ktoś z Pana(i) rodziny, bliskich Panu(i) osób był więźniem / zginął w obozie w Oświęcimiu?	Czy dla Pana(i) osobiście pamięć o Oświęcimiu/Auschwitz jest czymś:		
	bardzo ważnym	raczej ważnym	nieważnym / Trudno powiedzieć
	w procentach		
Tak	57	39	4
Nie	74	24	1

W opinii ponad siedmiu na dziesięciu badanych (71%) pamięć o Auschwitz ma obecnie uniwersalne znaczenie – jest ważna dla każdego człowieka, całego świata. Jedna dziesiąta (10%) uważa pamięć o tym największym hitlerowskim obozie za istotną głównie dla Polaków, a ośmiu na stu (8%) – dla osób, które były tam więzione lub doświadczyły innych prześladowań w czasie II wojny światowej oraz dla rodzin ofiar. Nieco mniej (6%) podkreśla znaczenie pamięci o Auschwitz dla starszego pokolenia, które pamięta wojnę. Relatywnie niewielu uważa, że jest ona istotna przede wszystkim dla Żydów (2%) lub też młodych, powojennych pokoleń (2%). W ciągu ostatnich pięciu lat umocniło się przekonanie o uniwersalności symboliki Auschwitz i jednocześnie przybyło osób wskazujących na jej znaczenie dla Polaków. Ubyło natomiast uważających, że przynależy ona do przeszłości i jest ważna głównie dla ludzi pamiętających wojnę.

CBOS

RYS. 3. Jak Pan(i) sądzi, dla kogo, dla jakich ludzi jest dzisiaj ważna pamięć o Oświęcimiu/Auschwitz*?

* Nazwę „Auschwitz” dodano w tegorocznej wersji pytania

Inny sposób zadawania tego pytania uniemożliwia bezpośrednie zestawienie ostatnich wyników ze starszymi pomiarami, można jednak powiedzieć, że przekonanie większości badanych o uniwersalnym – ponadnarodowym i ponadpokoleniowym – znaczeniu Auschwitz jest niezmiennie.

TABELA 5

Jak Pan(i) sądzi, dla kogo, dla jakich ludzi jest dzisiaj ważna pamięć o Oświęcimiu?	Wskazania respondentów według terminów badań	
	1995*	2005*
	w procentach	
Dla wszystkich, dla każdego człowieka, dla całego świata	43	68
Dla ludzi, którzy przeżyli Oświęcim lub inne prześladowania w czasie wojny, dla rodzin ofiar	30	47
Dla Polaków	20	37
Dla młodego pokolenia, dla pokoleń powojennych	10	28
Dla starszego pokolenia, które pamięta wojnę	11	24
Dla Żydów	8	25
Inna odpowiedź	7	2

* Uwaga: procenty nie sumują się do 100, ponieważ ankietowani mogli wskazać trzy odpowiedzi; w 1995 roku było to pytanie otwarte, badani mieli nieskrępowaną swobodę wypowiedzi, co utrudnia ścisłe porównania, jednak ich nie uniemożliwia

Uniwersalne znaczenie Auschwitz częściej od innych podkreślają badani mający od 45 do 64 lat, mieszkańcy największych miast i ludzie najbardziej zaangażowani w praktyki religijne, natomiast relatywnie rzadziej – młodzi, w wieku od 25 do 34 lat. Wśród tych ostatnich w nieco większym stopniu niż przeciętnie podzielane jest przekonanie o istotnym znaczeniu historii tego miejsca głównie dla Polaków. O tym, że pamięć o Auschwitz ma znaczenie przede wszystkim dla ludzi starszych, którzy przeżyli wojnę, częściej niż inni mówią ankietowani mieszkający w małych miejscowościach (poniżej 20 tys. ludności).

Nazwy „Oświęcim”/„Auschwitz” kojarzą się przede wszystkim z miejscem męczeństwa narodu Polskiego (43%), trochę rzadziej – głównie z miejscem zagłady Żydów (38%). Biorąc pod uwagę perspektywę dwudziestopięcioletnią, zauważyć można, że coraz częściej miejsce to kojarzone jest przede wszystkim z zagładą Żydów.

TABELA 6

Z czym przede wszystkim kojarzy się Panu(i) słowo „Oświęcim”/„Auschwitz” *? Czy jest to dla Pana(i):	Wskazania respondentów według terminów badań			
	II 1995	I/II 2005	I 2015	I 2020
	w procentach			
przede wszystkim miejsce męczeństwa narodu polskiego	32	37	45	43
przede wszystkim miejsce zagłady Żydów	18	17	33	38
Inna odpowiedź	48	43	20	16
Nic nie wiem o Oświęcimiu	0	0	0	1
Trudno powiedzieć	2	2	2	2

* Do roku 2015 pytano wyłącznie o nazwę „Oświęcim”

Inne sformułowane przez respondentów samodzielnie skojarzenia ze słowami „Oświęcim”/„Auschwitz” odnoszą się na ogół do miejsca męczeństwa lub do zagłady zarówno Żydów, jak i Polaków (70%), wielu różnych narodowości (20%), bądź też ogólnie do zagłady, tragedii, zbrodni nazizmu bez wyróżniania jakiegokolwiek narodowości (11%).

TABELA 7

Z czym przede wszystkim kojarzy się Panu(i) słowo „Oświęcim”/„Auschwitz”? Inne skojarzenia (podane przez respondentów)	Odsetki mających inne skojarzenia (N=167)	Odsetki ogółu badanych
Miejsce zagłady, męczeństwa Żydów i Polaków	70	11
Miejsce zagłady, męczeństwa wielu ludzi, różnych narodowości	20	3
Obóz koncentracyjny, zbrodnie nazizmu, zagłada, tragedia, upadek człowieczeństwa	11	2

W tym roku mniej więcej połowę próby pytaliśmy o skojarzenia związane ze słowem „Oświęcim” i mniej więcej połowę – ze słowem „Auschwitz”. Dobór określiń dla poszczególnych respondentów odbywał się w sposób losowy. Interesowało nas, czy ta odmienność sformułowania pytania wpłynęła na odpowiedzi. Okazuje się, że badani pytani o asocjacje związane ze słowem „Auschwitz” nieco częściej niż pozostali wskazywali, że ta nazwa kojarzy im się przede wszystkim z miejscem zagłady Żydów. Z kolei respondenci pytani o skojarzenia związane ze słowem „Oświęcim” nieco częściej niż pozostali udzielali innych odpowiedzi, wśród których przeważnie podawano, że jest to miejsce męczeństwa zarówno narodu polskiego, jak i żydowskiego.

TABELA 8

Czy jest to dla Pana(i):	Z czym przede wszystkim kojarzy się Panu(i) słowo:	
	„Oświęcim”? (N=517)	„Auschwitz”? (N=499)
	w procentach	
przede wszystkim miejsce męczeństwa narodu polskiego	43	42
przede wszystkim miejsce zagłady Żydów	36	39
Inna odpowiedź	19	14
Nic nie wiem o Oświęcimiu	0	1
Trudno powiedzieć	2	4

Słowa „Oświęcim”/„Auschwitz” głównie z zagładą Żydów częściej niż inni kojarzą młodzi, a zwłaszcza najmłodszy ankietowani, mieszkający w największych miastach, respondenci mający wyższe wykształcenie, o dochodach *per capita* wynoszących co najmniej 1800 zł, rzadko lub w ogóle niepraktykujący religijnie.

Z kolei skojarzenia głównie z męczeństwem narodu polskiego częściej mają ankietowani powyżej 35. roku życia, mieszkający w mniejszych miejscowościach (na wsiach i w miastach do 100 tys. mieszkańców), o dochodach *per capita* nieprzekraczających 1800 zł oraz praktykujący religijnie przynajmniej raz w miesiącu.

Istotne znaczenie w tym kontekście odgrywają poglądy polityczne mierzone na skali lewica–centrum–prawica. Badani identyfikujący się z prawicą lub centrum wyraźnie częściej niż pozostali wiążą „Oświęcim”/„Auschwitz” głównie z męczeństwem narodu polskiego. Natomiast respondenci utożsamiający się z lewicą w większości uważają, że jest to przede wszystkim miejsce zagłady Żydów.

TABELA 9

		Z czym przede wszystkim kojarzy się Panu(i) słowo „Oświęcim”/„Auschwitz”? Czy jest to dla Pana(i):				
		przede wszystkim miejsce męczeństwa narodu polskiego	przede wszystkim miejsce zagłady Żydów	Inna odpowiedź	Nic nie wiem o Oświęcimiu	Trudno powiedzieć
		w procentach				
Wiek	18-24 lata	31	62	5	0	1
	25-34	33	49	12	1	5
	35-44	47	40	11	1	1
	45-54	44	36	17	0	3
	55-64	48	26	23	1	3
	65 lat i więcej	45	28	23	1	2
Poglądy polityczne	Lewica	27	54	16	0	3
	Centrum	49	38	12	0	1
	Prawica	50	28	21	1	1
	Trudno powiedzieć	39	36	17	2	7

***

Pamięci o Auschwitz przypisywane jest znaczenie uniwersalne – ponadpokoleniowe, niezależne od narodowości. Niemal powszechne wśród Polaków jest uznawanie jej za istotną dla siebie. Ponad jedna czwarta badanych jest w jakimś stopniu związana z historią symbolizowaną przez Auschwitz doświadczeniami bliskich, którzy byli więźniami tego lub innych niemieckich obozów koncentracyjnych i jenieckich. Nazwy „Oświęcim”/„Auschwitz” trochę częściej kojarzone są z męczeństwem narodu polskiego niż żydowskiego, zaznaczyć jednak należy, że coraz częściej miejsce to w świadomości społecznej wiąże się przede wszystkim z zagładą Żydów. Warto jednocześnie dodać, że niemała grupa respondentów łączy to miejsce z tragedią zarówno Polaków, jak i Żydów, a część z nich podkreśla jej wielonarodowy aspekt.

Opracowali

Michał Feliksiak

Małgorzata Omyła-Rudzka